

cim, a mení sa na komplex heterogénnych elementov, z ktorých sa vytráca usporiadavajúci princíp. Diersch zdôrazňuje, že v deskripcii neistoty, vnútorných diskrepancií vedomia zostáva zachovaný vzťah k stratenému ideálu zmysluplného života, a práve toto umožňuje impresionistickej literatúre do istej miery adekvátne reflektovať skutočnosť. „Koncentrácia na emociálne, ktorú Bahr teoreticky odôvodňuje, skrýva v sebe možnosť zachytiť pravdu.“ (s. 77)

Impresionistická požiadavka „pohľadu zvnútra“ sa realizovala v literárnej praxi najadekvátnejšie tam, kde sa základným spôsobom výstavby diela stáva vnútorný monológ. Diersch sa sústreďuje predovšetkým na dielo A. Schnitzlera, ktorý prvý v nemeckej literatúre použil metódu vnútorného monológu. Schnitzlerovo úsilie vybudovať novelu ako psychostenogram pôsobí na všetky štruktúrne elementy novely. Opis prúdu vedomia odstraňuje hranicu medzi „vnútrom“ a „vonkajskom“ a jednotlivé komponenty vedomia sú spojené len asociáciami. Vo svete, ktorého zrkadlením je vedomie jednotlivca, niet zmysluplného poriadku, všetky hodnoty sa ukazujú ako pseudohodnoty a život sa rozpadá na súhrn vitálnych daností, bezprostrednosť a fragmentárnosť prúdu vedomia funguje ako model pre obsah a formu Schnitzlerovho spôsobu rozprávania.

Dierschova analýza Schnitzlerovho diela vyúsťuje v zistení, podľa ktorého „všeobecno jeho poznania života spočíva v tom, že tradičné všeobecné pojmy a interpretačné schémy prestali byť adekvátnymi ži-

votu spoločnosti v tejto dobe, a súčasne v tom, že Schnitzler ukazuje, ako sa nijaký človek nezaobíde bez všeobecných vzťahových bodov a neprestajne je s nimi konfrontovaný, že teda v morálnom relativizme a skepticizme, ktorý vzniká z odcudzenia individua voči spoločnosti, spočíva vnútorný súlad medzi Schnitzlerovým dielom a Machovou filozofiou (s. 109–110).

V predposlednej kapitole *Sebaodcudzenie a imperialistická skutočnosť okolo roku 1900 vo Viedni* sa Diersch pokúša ukázať, prečo títo spisovatelia videli život tak, ako to vyjadrili vo svojich dielach. Analyzuje konkrétnu spoločensko-historickú situáciu, ktorá sa reflektovala v ich vedomí. Ukazuje, v akých vnútorne protirečivých formách sa realizoval prechod k imperialistickému štádiu rozvoja kapitalizmu v podmienkach Habsburskej monarchie, a dokazuje, že pochopenie tejto protirečivosti dovoľuje úplne dešifrovať skutočné dimenzie skúsenosti, ktorá našla svoje vyjadrenie v empiriokriticizme a impresionizme.

Dierschova štúdia je významným príspevkom ku kritickej analýze pozitivistického spôsobu myslenia. Jej hodnota spočíva predovšetkým v tom, že sleduje konkrétny pohyb pozitivistickej myšlienky a formy jej prejavu vo filozofii, estetike a literatúre. Diersch načrtáva, ako sa pozitivistický spôsob myslenia transformuje do súčasnosti, upozorňuje na paralely medzi myslením L. Wittgensteina a R. Musila a ukazuje, ako ich idey „nereflektovane“ ovplyvňujú podobu súčasnej západnej literatúry.

František Novosad

O LUDSKOM ŠTASTÍ

ALEXANDER FAZIK, *O lidském štěstí bez iluzí*. Praha 1974

Otázka ľudského štastia zaujímala filozofov už odpradáвна. Stretávame sa s rôznymi názormi a koncepciami štastia, ktoré sú v konečnom dôsledku vždy odrazom danej doby, dosiahnutého stupňa vývinu ľudskej spoločnosti a jej myslenia. V de-

jinách filozofie nájdeme veľa filozoficko-etických prác venovaných tejto problematike.

V súčasnosti sa otázka ľudského štastia stáva čoraz aktuálnejšou, a preto rastie aj naliehavosť teoretického spracovania toh-

to problému. Klasici marxizmu-leninizmu sa neraz dotýkali tejto otázky, ale koncepcia šťastia u nich nie je hotová. Marxistická filozofia sa v porovnaní s riešením iných problémov zaoberala šťastím zriedkavejšie. Konkrétne aj v našej filozofickej literatúre sa jej venovalo dosiaľ málo pozornosti. Šťastie sa analyzovalo z hľadiska jeho podstaty alebo štruktúry, alebo sa skúmali optimálne spoločenské podmienky potrebné na jeho dosiahnutie.

Za posledné obdobie sa nášmu čitateľovi po Tatariewiczovej knihe *O štastí* dostáva do rúk ďalšia kniha súčasného českého autora Alexandra Fazika *O ľudskom štěstí bez iluzí*. Alexander Fazik pôsobí v Prahe na Vojenskom historickom ústave. Problematikou šťastia sa zaoberá už niekoľko rokov. O tom svedčí aj jeho predchádzajúca práca *O povahe ľudského štěstí* z r. 1969.

V knihe *O ľudskom štěstí bez iluzí* sa Fazik usiluje o širší pohľad na šťastie, ktoré skúma v kontexte iných mravných a sociálnych hodnôt. Prístupuje k problému šťastia historickou metódou a skúma ho v troch rovinách: vo filozofickej, v ktorej chápe šťastie ako aspekt humanizmu; v psychologicko-morálnej ako hodnotu socializmu; v sociologickej a vedeckokomunistickej, v ktorej rozoberá šťastie ako sociálnu hodnotu z hľadiska spoločenských predpokladov všestranného rozvoja ľudí.

Prvá časť knihy je venovaná stručnému prehľadu názorov na ľudské šťastie v priebehu dejín filozofického myslenia, v závislosti od sociálnych podmienok. Autor v nej skúma otrokársku spoločnosť, keď sa teórie šťastia týkali výlučne otrokárov; obdobie feudalizmu, kde tomistické chápanie šťastia porovnáva s názormi neotomizmu; ďalej analyzuje predstavy o štastí v novoveku, v ktorom sa šťastie chápe ako individuálny rozmer. Pokračuje marxistickou kritikou teórií šťastia kapitalistickej spoločnosti. Vo svetle marxistických kritérií rozoberá súčasné nemarxistické koncepcie šťastia, názory naivného realizmu, malomeštiacke predstavy o štastí i tzv. modely abstraktného humanizmu.

Podstatnú časť Fazikovej knihy tvorí marxistická koncepcia šťastia, ktorá — ako dokumentuje autor — prekonáva všetky doterajšie teórie, lebo chápe šťastie v širších súvislostiach a v nových dimenziách. Na rozdiel od nemarxistickej filozofie vystupuje koncepcia šťastia „ako revolučná idea pretvárajúca spoločenské vzťahy, ktoré umožňujú vytvoriť čo možno najlepšie podmienky pre šťastný život všetkých ľudí“ (s. 114)

V polemike s inými súčasnými autormi, venujúcimi sa tejto problematike, Fazik vymedzuje predpoklady, východiská a úlohy marxistickej teórie šťastia. Marxistické chápanie človeka je východiskom jeho interpretácie šťastia. Opiera sa o diela klasikov marxizmu-leninizmu, v prvom rade o Marxove *Ekonomicko-filozofické rukopisy* z r. 1844. Šťastie znamená v marxistickej terminológii plnohodnotný život človeka. Novým momentom je ďalej prístup k štastiu ako k sociálnej hodnote. Fazik skúma šťastie na jednej strane ako individuálny fenomén, ale súčasne ako spoločenský a historický jav. Podčiarkuje vzájomnú spätosť individuálneho a spoločenského šťastia. „Skutočné šťastie predpokladá harmonickú jednotu záujmov osobných a spoločenských, pričom spoločenské záujmy sú prvoradé, lebo od ich realizácie závisí potom aj bohatstvo obsahu života každého jednotlivca. Len v boji za spoločenské šťastie možno dosiahnuť aj osobné šťastie.“ (s. 11)

Ďalej sa Fazik venuje analýze predpokladov dosiahnutia ľudského šťastia. Zdôrazňuje potrebu vytvoriť materiálne i duchovné spoločenské podmienky ako predpoklad šťastného života. Pre šťastný život človeka nestačia len vonkajšie podmienky, ale záleží aj na samom indivíduu, ako ich dokáže využiť. Práve preto kladie dôraz na výchovu nového človeka. Hovorí o súvislosti medzi názorom človeka na život a na šťastie.

Fazik hľadá adekvátnu definíciu šťastia, ktorej obsahom by boli pozitívne hodnoty. Za dosiaľ najvýstižnejšiu považuje definíciu L. M. Archangelského, ktorý charakterizuje šťastie „ako viac-menej ustálené

mravné uspokojovanie, ktoré je sprevádzané pocitom radosti, duševného rozvoja a naplnenia fyzických a mravných síl človeka. Šťastie je jednota emocionálneho prežívania, jeho hodnotenie sebou samým, determinované mnohými životnými a sociálnymi faktormi.: Šťastie súčasne závisí aj od vedomia človeka, od jeho osobnej predstavy o zmysle a ciele života" (s. 125). Takéto definovanie šťastia pokladá Fazik za možné kritérium posudzovania aktivity človeka v spoločenskom živote a jeho humanistickej orientácie. Po všeobecnom vymedzení predpokladov potrebných pre šťastný život ľudí Fazik pristupuje ku konkrétnemu rozboru súčasných spoločenských pomerov.

Na kritike súčasného kapitalizmu dokazuje, že táto spoločnosť napriek svojmu relatívnemu napredovaniu nevytvára priestor pre šťastný život ľudí. Zdôrazňuje, že jedine prostredníctvom socialistickej revolúcie, vytvorením socialistickej vzťahov možno vytvoriť také spoločenské podmienky, ktoré sú reálnym predpokladom pre šťastný život jednotlivca a celej spoločnosti. „Socializmus sa vytvára pre človeka a človek vytvára socializmus ako podmienku svojho rozvoja. Nebojuje tým len za svoje šťastie, ale začleňuje sa do spoločného šiku všetkých budovateľov nového života. V tomto šiku sa niekde zbíha jeho osobné i spoločenské šťastie." (s. 160)

Autor sa zamýšľa nad súvislosťou me-

dzi vzťahom človeka k práci a jeho predstavami o šťastí. Porovnáva charakter práce človeka v súčasnej kapitalistickej i socialistickej spoločnosti. Poukazuje na humanizáciu práce za socializmu, v čom taktiež vidí jeden z predpokladov šťastia. Keďže sa objavili názory, že v budúcnosti dôjde k rozkladu rodiny, venoval Fazik poslednú kapitolu možnostiam a perspektívam šťastného manželstva a rodinného života.

V poslednej časti prechádza Fazik z filozofických úvah do sociologických, o čom svedčí množstvo sociologického materiálu a štatistík, o ktoré sa opiera. Sám tento prístup zdôvodňuje tým, že tieto fakty nadobúdajú význam cez prizmu uvažovania.

Najväčší prínos knihy, ktorú som sa snažila predstaviť niekoľkými riadkami, vidím v tých myšlienkach a úvahách, kde Fazik opúšťa jednoznačný spôsob filozofickej interpretácie šťastia a prechádza k syntetizujúcemu pohľadu na problematiku, ktorý možno charakterizovať prácou s filozoficko-sociologickým materiálom. Fazik popri tendencii delimitovať šťastie načiera do pestrého a mnohotvárneho života, z ktorého sa snaží vyvodíť svoje závery, a súčasne hľadá cestu k aktualizácii pocitu šťastia človeka v modernej socialistickej spoločnosti. Jednotlivé cesty k tomuto najvyššiemu cieľu citlivo vyhmätáva a naznačuje v rôznych polohách.

Alexandra Čatlošová

ZBORNÍK Z HISTÓRIE A METODOLÓGIE VIED

Methodological and Historical Essays in the Natural and Social Sciences. Edited by R. S. Cohen and M. W. Wartowsky

Roku 1974 vydala spoločnosť D. Reidel súbor 20 príspevkov z kolokvia, ktoré sa konalo po niekoľko rokov za medzinárodnej účasti v známom centre amerického metodologického výskumu v Bostone. Názov publikácie vystihuje nielen tematické zameranie a obsah príspevkov, ale do značnej miery sa v ňom odráža miešanie

historického prístupu s metodologickým. Niektoré príspevky zborníka sú priamo venované diskusiám a sporom, ktoré vznikajú zo stretávania týchto prístupov. Stretávanie náhľadov posilňuje aj skutočnosť, že do zborníka prispeli popri západných autoroch aj odborníci zo socialistickej štátov — z Bulharska, Československa,